

Een reis naar Parijs

Drie heren van stand naar het buitenland

Dit artikel is geschreven naar aanleiding van het holografische – eigenhandig geschreven – verslag dat mr. Johan Steengracht maakte van een reis naar Parijs in augustus 1772. Een kopie van de tekst, van maar liefst 102 pagina's, is te vinden in het archief van de familie Schorer in het Zeeuws Archief. De titel luidt:

Journal van een korte Reijs, gedaan, door de Heeren Mrs [Meesters] Daniel Radermacher (heer van Nieuwerkerke), Johan Steengracht en Nicolaas Steengracht, naar Parijs. Het verslag begint met een gedicht. In hetzelfde inventarisnummer bevindt zich nog een klein notitieboekje met wat onbelangrijke aantekeningen van de hand van Daniël Radermacher.

Het originele reisverslag van Johan Steengracht wordt bewaard in de bibliotheek van kasteel Duivenvoorde in Voorschoten. Het boekwerk bevat naast tekst vele illustraties, die achterin zijn bijgevoegd. Het dagboek zelf is eigenlijk niet zo interessant, het drietal dat de reis maakte daarentegen des te meer. Dit artikel gaat dus voornamelijk over hen. Uit mijn onderzoek blijkt dat het opmerkelijke figuren waren die hier en daar op z'n minst discussabel te noemen gedrag vertoonden. Wie waren deze drie Middelburgse patrieciërs? De eerste 'Parijsganger' was Johan Steengracht en de tweede zijn achttienjarige zoon Nicolaas. De derde was een goede vriend, mr. Daniël Radermacher. Op de reis zal ik slechts kort ingaan en ik sluit af met enkele woorden over het bij het verslag behorende gedicht. De ondeugende suggestie in dit vers lijkt me dit spraakmakende drietal recht te doen.

Johan Steengracht

Laten we eerst nader kennismaken met de auteur van het reisverslag.

Mr. Johan Steengracht werd op 30 april 1727 geboren in het stadje Veere, waar zijn vader pensionaris en later burgemees-

Het originele reisverslag van Johan Steengracht wordt bewaard in de bibliotheek van kasteel Duivenvoorde in Voorschoten. Het boekwerk bevat naast tekst vele illustraties, die achterin zijn bijgevoegd.

ter was. Johan vervulde in zijn arbeidzame leven diverse ambten, zoals griffier bij de Admiraliteit van Zeeland, kiesheer van Middelburg en raad en pensionaris van Veere. Vanaf 1753 was hij lange tijd raad en advocaat-fiscaal bij de Admiraliteit. Hij stond dit orgaan onder meer juridisch bij in geval van geschillen van belastingtechnische aard.

Johan Steengracht trouwde in 1754 in Oosterland (op het eiland Duiveland) met de Zierikzeese burgemeestersdochter Jacoba Magdalena Ockerse. Deze dame was een telg uit een bekend geslacht. Jacoba

was vrouwe van Oosterland, 's-Heer Jansland en Oosterstein. Samen kregen Johan en Jacoba zes kinderen, van wie er vier vroegtijdig stierven. De twee die de volwassen leeftijd mochten bereiken, waren het in 1754 geboren oudste kind Nicolaas en het jongste, Cecilia. Tussen broer en zus bestond dan ook een leeftijdsverschil

sins opgerichte Lammerenburg. Johan nam de lusthof over van mr. Andries Westerwijk Forsborg. Westerwijk had dit buiten van zijn neef Johan Westerwijk geërfd, die in de tuin van Lammerenburg zelfmoord had gepleegd. Het roemruchte verleden van de lusthof moet Johan Steengracht hebben aangetrokken.

Of Johan Steengracht ook te maken heeft gehad met het tegenoverliggende Paauwenburg blijft vaag. Volgens het *Vergaarsboek* van de Westwating van Walcheren kocht hij het landgoed in 1770, om het in 1771 te verkopen. Op zich niet heel bijzonder, ware het niet dat de twee transacties in dit geval precies dezelfde personen betroffen. Lag hier een belastingtechnisch trucje aan ten grondslag of werd er een fout gemaakt in het register? Het is onduidelijk, vooral omdat de transportakten nergens te vinden zijn...

In het leven van Johan Steengracht passeerden wel meer duistere en omstreden zaken. Zo hing hem in 1782 de doodstraf boven het hoofd vanwege een geheime briefwisseling met

Engeland. Zijn huis werd bewaakt en zijn gangen werden nagegaan om erachter te komen of hij zich met spionage bezighield. In de *Gedenkschriften* van G.J. Hardenbroek uit 1782-1783 lezen we in deel IV: "Deze zaak kon hem de kop kosten. De aanbrengrer van de zaak trok later wel zijn woorden in [nadat hij onder druk was gezet], ging al dan niet vrijwillig naar Duinkerken, maar verklaarde later 'dat het toch wel

Mr. Johan Steengracht (1727-1785), Jean Appelius, ca. 1755. Olieverf op doek. (Collectie Stichting Duivenvoorde, Voorschoten)

van tien jaar. Het gezin Steengracht woonde in een monumentaal pand in de Wagenaarstraat in Middelburg.

In 1761 ging mr. Steengracht over tot de koop van een buitenplaats. De keuze viel op het in 1633 door reder Cornelis Lamp-

waar was.’” Steengracht wordt in deel V (1784-1785) van de *Gedenkschriften* nog aangehaald als “leugenaar en vals mens”. In hoeverre de aantijgingen op waarheid berustten, kunnen we niet meer nagaan, maar dat Johan een spraakmakend figuur was, is duidelijk.

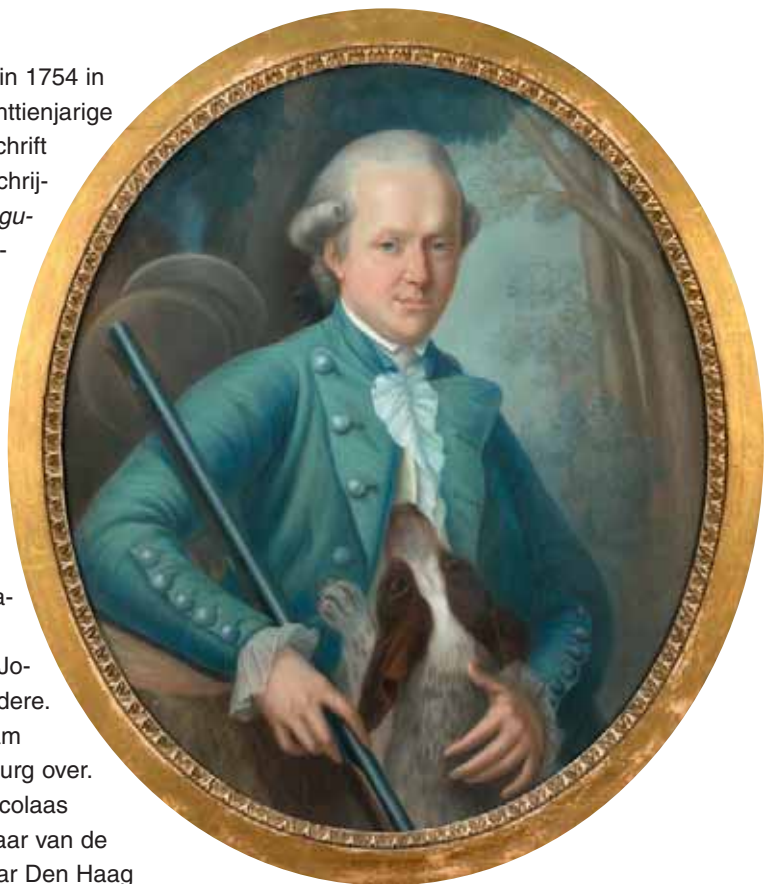
Nicolaas Steengracht

Johans zoon Nicolaas kwam in 1754 in Middelburg ter wereld. Op achttienjarige leeftijd schreef hij een proefschrift voor zijn rechtenstudie. Het schrijven van *theses juridicae inauguralis* was een vereiste om toegelaten te worden tot de universiteit van Utrecht. Het werkje is bewaard gebleven in het archief van de familie Schorer.

Mr. Nicolaas Steengracht van Oosterland, zoals hij officieel heette, trouwde in 1777 met Johanna Petronella van der Poort, vrouwe van Oostkappelle, dochter van mr. Johan Gualtherus van der Poort en Johanna Susanna van der Mandere. Na de dood van zijn vader nam Nicolaas in 1785 Lammerenburg over. Naar later zou blijken, was Nicolaas Steengracht de laatste eigenaar van de lusthof. In 1795 vertrok hij naar Den Haag en verkocht – mede door de omstandigheden, de Franse tijd – zijn bezit op Walcheren. Dat deed hij op 20 februari 1796 via zijn door hem gemachtigde zwager, Johan Pieter Lantsheer. Het herenhuis werd gesloopt en er ontstond een cluster van drie boerenbedrijfjes. Enkele plaatselijke landbouwers gingen hier wonen en werken. De laatste boerderij werd in 1977 afgebroken.

Later ontstond hier, in het kader van een Vlissingse stadsuitbreiding, een nieuwe wijk. Die werd uiteraard Lammerenburg genoemd.

Net als zijn vader kwam ook Nicolaas in opspraak in verband met sympathie voor Engeland. Dat betekende in die tijd heulen

Nicolaas Steengracht (1754-1840), anoniem, laatste kwart 18de eeuw. Pastel. (Collectie Stichting Duivenvoorde, Voorschoten)

met de vijand, en dus landverraad. Overigens trad hij niet alleen op dat gebied in de voetsporen van zijn vader, want ook Nicolaas was advocaat-fiscaal bij de Admiraliteit van Zeeland. Aan het begin van de

Fransen tijd raakte hij zijn baan kwijt omdat het college ter Admiraliteit op last van Napoleon werd opgeheven.

In Den Haag woonde Nicolaas rond 1811 op het chique Voorhout. Hij bekleedde in de hofstad hoge functies en werd later ook lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Tijdens het bezoek van Napoleon aan

derlanden. Hij werd in 1814 lid van de commissie tot het samenstellen van een grondwet, nadat de Fransen ons land hadden verlaten. Zijn inspanningen leidden in 1817 tot de benoeming in de Ridderschap van Zeeland. Zo kon het dus gebeuren dat je van vermeend collaborateur tot de grondleggers van de Nederlanden werd gerekend. Het kon verkeren.

Nicolaas Steengracht bereikte de hoge leeftijd van 86 jaar. Hij stierf op 13 december 1840 in de hofstad. Zijn nageslacht bestond uit één zoon, jhr. mr. Johan Steengracht van Oostkapelle.

Daniël Radermacher (1702-1803), E. Uswald, 1792. Olieverf op doek. (Particuliere collectie, via Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie)

Den Haag op 24 oktober 1811 werd de prefect van het paleis, baron De Bausset, tijdelijk bij Steengracht gehuisvest. Nicolaas heeft zich ingezet voor het leggen van de basis voor het Koninkrijk der Ne-

Daniël Radermacher

Voorzaten van de Radermachers waren in 1599 vanuit Aken via Antwerpen naar Zeeland gekomen, naar Middelburg om precies te zijn. Een telg uit dit geslacht was mr. Daniël Radermacher (1722-1803). Daniël was heer van Nieuwerkerke, een ambachtsheerlijkheid bij Arnemuiden. In 1741 ging hij rechten studeren in Leiden. Hij werd in 1747 kiesheer van Middelburg, volgde in 1761 zijn vader op als bewindhebber van de VOC voor de Kamer van Zeeland en werd in 1762 raad en in 1763

scheper (wethouder) van Middelburg. Kunst en wetenschappen waren Radermachers grote passies. Hij volgde Johan Adriaen van de Perre op als president van de Middelburgse natuurkundige gezelschappen. In de periode 1769-1803 was hij directeur van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. In die hoedanigheid was Radermacher betrokken bij verschillende prijsvragen op wetenschap-

pelijk gebied en bij enkele van deze initiatieven betaalde hij de kosten uit eigen zak. De Middelburger woonde aan de Dam, in het nog steeds bestaande pand De Grooten en de Kleine Christoffel. In dat huis ontving hij in juli 1786 hoge gasten: stadhouder Willem V en zijn gezin.

Naast zijn bestuurswerkzaamheden was Radermacher zakenman. Zijn activiteiten in polderprojecten leverden hem geen windeieren op. Op zijn initiatief ontstond bij Arnemuiden een tweetal landwinningen: de Suzannapolder, genoemd naar zijn eerste vrouw Suzanna Libertina Boogaert van Alblasterdam, en het Clasinapoldertje, naar zijn tweede vrouw, Clasina Petronella de Kokelaar.

Eind 1762 kocht Radermacher buitenplaats Poppenroede-Ambacht aan de Seysstraat (later Seisweg), even buiten Middelburg aan de weg naar Buttinge. In 1771 maakte Jan Arends in opdracht van Radermacher een twaalfstal tekeningen van het zomerverblijf.

De heer van Nieuwerkerke steunde de kerk en de armen van Arnemuiden en hij stond bekend als opvallend gul.

Maar hij viel ook op door zijn bokkensprongen, en de volgende anekdotes illustreren die. Daniël was een bijzonder gastvrij man en er kwamen dan ook vaak gasten bij hem dineren. Aan zijn bedienden droeg hij eens op om van elk gerecht dat op tafel kwam, en van elke soort wijn die werd geschonken, een gedeelte in een porseleinen emmer te werpen. Na de maaltijd nodigde hij zijn gasten uit om “door het zien van dit walgelijk mengsel een denkbeeld van de inhoud van hun maag te vormen”...

Toen Daniëls vader overleed werd het familiegraf van de Radermachers geopend. Moeder Elisabeth de la Rue, die daar ook

ter aarde was besteld, was op dat moment al 31 jaar dood. Daniël boog zich over de resten van zijn moeders doodskist en nam daar een tand en een haarlok uit. Hij stopte ze in een klein pakketje waarop hij naast “memento mori” schreef: “Dit strengetje haar heb ik, Daniël Radermacher, nevens een tand uit de vergane doodskist van mijn hoogwaarde moeder Elisabeth de la Rue bewaard, nadat zij ruim 31 jaar begraven was geweest.”

Naar Parijs

Van 4 augustus tot en met 9 september 1772 gingen de drie dus naar Parijs.

Vanuit Middelburg werden de heren naar Vlissingen gebracht waar ze met een VOC-jacht overvoeren naar Borssele. Aan de overkant van de Westerschelde vervolgden ze per koets hun reis richting Gent en Rijsel naar Parijs.

De terugreis verliep weer via Rijsel en vervolgens via Brugge, Sluis en Breskens naar Middelburg.

Wie na het lezen van de introductie in dichtvorm een smeug verslag verwacht, komt bedrogen uit. Het verslag is serieus en gedetailleerd. Zelfs saai. In de gedetailleerde beschrijving van de stad worden voornamelijk stadspaleizen, kloosters en kerken in het centrum en talloze Parijse wijken beschreven, aangevuld met verslagen van uitjes naar Versailles en omgeving.

Het is opvallend hoe de heren, zelf toch niet onbemiddeld, hun ogen uitkeken in de wereldstad. Vooral de grootschaligheid en de luxe vonden ze indrukwekkend.

De auteur, Johan Steengracht, gaat in zijn verhaal niet in op privé zaken. Maar gezien zijn openhartige voor- én nawoordje in dichtvorm – waarin een vette knipoog zit –

mogen we ervan uitgaan dat hij en zijn reisgenoten de bloemetjes hebben buiten-gezet in de stad der liefde.

Johan was ongeveer een half jaar eerder weduwnaar geworden, Nicolaas was achttien jaar en net aangenomen aan de Utrechtse universiteit en Daniël was waarschijnlijk wel te vinden voor een uitspattingje, ver weg van zijn vrouw die een tamelijk zwakke gezondheid had.

Dat het verslag en het gedicht in het archief van de familie Schorer terecht zouden komen, kon Johan niet bevroeden. En dat er in het tijdschrift van de Heemkundige Kring Walcheren 240 jaar later aandacht aan zou worden besteed, al helemaal niet. Johans schrijven was eigenlijk slechts gericht aan vriend Daniël en eventueel aan “een lezer, zo g’ het lezen liet”. Daniël kreeg het verslag als dank voor zijn gezelschap tijdens de reis naar Parijs. Het gedicht bestaat uit een aanhef, drie coupletten van zes regels en een na-woordje van één couplet van zes regels.

“Aan den weledelgestrengen Heer, Mr. Daniel Radermacher, Heer van Nieuwerkerk, oud raad der stad Middelburg en bewindhebber van de Oostindische compagnie ter kamer Zeeland.

Zie daar mijn vriend van Nieuwerkerk 't Journaal van 't geen w' in Vrankrijk zagen, het wordt U vriend'lijk opgedragen Kan 't aan uw keurig oog behagen dan is de moeite niet te sterk en eers genoeg voor 't kleinen werk.

Een lezer (zo g' het lezen liet), zou mogelijk vragen, en met reden, of m' in Parijs en and're steden, zo'n lusthof vol bevalligheden

niets dan paleis en kerken ziet?
Zeg dien... men schrijft juist alles niet.

Maar mogt een jonge Cosse Guant, pas van Parijs gekomen, 't wagen, om zeer serieus U af te vragen of wij dan Miss. du Thee? niet zagen of Des Noijers, die roem van 't land, zeg vrij, wij vonden die charmant.

Dank hebt g' intussen, waarde vriend,
Dat gij daartoe wilde overhellen
Om op dit reisje ons te verzellen
Wij kunnen veel elkaar vertellen
Van 't geen m' in Vrankrijk 't meest bemind
En dat m' in dit journaal niet vind.”

In het derde couplet verschijnt jargontaal. Zelfs kenners van de Franse taal kenden de betekenis van sommige woorden niet. Redactielid van *De Wete* Bert Gerestein heeft zich er ook over gebogen. De woorden zijn hoogstwaarschijnlijk door de heren in kwestie verzonnen. Hoewel het gissen blijft, kunnen we toch een richting aangeven. Met Cosse Guant, Miss. du Thee en Des Noijers moeten personen zijn bedoeld. Cosse Guant zou in dit verband een jongeman kunnen zijn geweest. Gerestein: “Ik vermoed dat Steengracht hier *gosse gant* bedoelt. In de zeventiende en achttiende eeuw liepen (jonge)mannen soms met handschoenen aan als een vorm van boetedoening voor een waarschijnlijk licht vergrijp. Het ging om mannen uit de betere stand, die met hun handschoenen aan verbannen werden. Dat gebeurde dan op tijdelijke basis. Zouden dergelijke figuren misschien ook rondgelopen hebben in de rosse buurten van Parijs? Verbannen vanuit hun riante verblijven naar de rafelranden van de stad?

‘Du Thee’ zou best een afkorting van ‘du Théâtre’ kunnen zijn. Ofschoon hij een foute afkorting gebruikt, bedoelt Steengracht met ‘Miss.’ mogelijk mademoiselles, dus jonge, ongetrouwde showdames, in dit geval. In welke branche die dames werkten laat zich raden.

‘Des Noijers’ waren mogelijk roemruchte personen in Frankrijk. Wellicht waren zij betrokken bij dezelfde sector als waarin bovengenoemde dames actief waren. Nog niet zo lang geleden werd in het roemruchte Parijse Quartier Latin het restaurant van de beroemde kok Desnoyers gesloten. Had hij een verre voorvader op dezelfde plek in dezelfde professie? Miss. du Thee en Des Noijers hebben in elk geval te maken met de door Johan genoemde ‘bevalligheden’;

in de intieme sfeer dus, dunkt me.”

Eén ding is zeker: we hoeven niet bang te zijn dat de heren zich in Parijs hebben verveeld.

Jaco Simons

Bronnen:

- G.J. van Hardenbroek, ‘Gedenkschriften’, deel IV (p. 24, 33, 37, 80) en V (p. 226), Utrecht 1915 en 1917.
- D. Roos, ‘Zeeuwen en de VOC’, Middelburg 1987.
- J. Simons, ‘Suzannapolder. Poort van Walcheren’, in: *Arneklinken*, 2010, nr. 4.
- *Zeeuws Archief: Archief familie Schorer*, inv.nrs. 520 (reisverslag) en 1143 (‘proefschrift’).

Krantenbank Zeeland

Dankzij digitalisering voor iedereen beschikbaar

De laatste jaren staan in *De Wete* steeds vaker verwijzingen naar krantenartikelen. De artikelen zijn veelal afkomstig van de website *Krantenbank Zeeland* (www.krantenbankzeeland.nl). Sinds deze site op 21 januari 2007 van start ging heeft zowel het gebruik als de inhoud van deze krantenbank een hoge vlucht genomen. Deze toename werd mogelijk doordat de lang gekoesterde wens de *PZC* van 1940 tot heden digitaal beschikbaar te stellen aan het publiek in 2011 eindelijk werd vervuld. In dit artikel wordt ingegaan op de onderzoeksmogelijkheden die de site biedt voor

de Walcherse heemkunde. Welke kranten staan ter beschikking, vanuit welke redactionele achtergrond verschenen deze kranten, welk nieuws bevatten ze, wat zijn de technische mogelijkheden en beperkingen van zoeken in de krantenbank en hoe gebruik je de databank als historische bron?

Welke Walcherse kranten staan digitaal ter beschikking?

Tegenwoordig heeft het eiland geen eigen dagbladen meer; wel zit in de *PZC* het (sport)katern Walcheren, waardoor de lezers op de hoogte blijven van de lokale